

Патріотичні цінності у XXI столітті: компаративістський аналіз України, США, Німеччини та Польщі

Ксенія Береснева ¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2025	Освіта/Педагогіка	35.072.2:316.346
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15799989		

Анотація. У статті представлено компаративістський аналіз патріотичних цінностей у XXI столітті на прикладі України, США, Німеччини та Польщі. Актуальність дослідження зумовлена глобалізаційними процесами, відродженням націоналістичних рухів та гострими геополітичними конфліктами, які актуалізують глибоке осмислення сутності патріотизму та його трансформацій.

Доведено, патріотичні цінності не є універсальними, а формуються під впливом унікального історичного, політичного та культурного контексту кожної нації, включаючи колективну пам'ять, національні травми, освітні системи та домінуючі ідеології. У дослідженні розглянуто чотири моделі патріотизму: Україна, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Польща

Дослідження підкреслює, що компаративний аналіз патріотичних цінностей є надзвичайно актуальним, адже дозволяє глибоко осмислити сучасні виклики (геополітичні конфлікти, глобалізація, багатокультурність), виявити спільні риси та відмінності у формуванні національної ідентичності, а також розробити ефективні механізми для зміцнення патріотичного духу в умовах мінливого світу. Особливо наголошується на ролі виховання патріотичних цінностей у молодого покоління як ключової ідеї для майбутнього будь-якої нації.

Український науковий простір активно досліджує патріотизм, про що свідчать праці О. Злобіної, В. Паніотто, О. Міхеєвої та Я. Грицака, що охоплюють соціологічні, психологічні та історичні аспекти.

Узагальнюючи, патріотичні цінності у XXI столітті є динамічною та еволюційною категорією. Їхній зміст, прояви та динаміка суттєво відрізняються залежно від історичного досвіду, геополітичного контексту та соціокультурних особливостей кожної країни. Дослідження у цій сфері є критично важливими для розуміння національної ідентичності, соціальної згуртованості та здатності націй реагувати на виклики сучасного світу, а також для розрізнення конструктивного патріотизму від деструктивного націоналізму.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, патріотичні цінності, національна ідентичність, компаративний аналіз, Україна, США, Німеччина, Польща, соціокультурний контекст, освіта.

---

¹ аспірантка кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-6577-6526>

Patriotic values in the 21st century: a comparative analysis of Ukraine, the USA, Germany, and Poland

Abstract. This article presents a comparative analysis of patriotic values in the 21st century, focusing on Ukraine, the USA, Germany, and Poland. The study's relevance stems from globalization processes, the resurgence of nationalist movements, and acute geopolitical conflicts, which necessitate a deep understanding of patriotism's essence and its transformations.

It is proven that patriotic values are not universal; instead, they are shaped by each nation's unique historical, political, and cultural context, including collective memory, national traumas, educational systems, and dominant ideologies. The research examines four models of patriotism: Ukraine, the United States of America, Germany, and Poland.

The study emphasizes that a comparative analysis of patriotic values is extremely relevant. It allows for a deep understanding of contemporary challenges (geopolitical conflicts, globalization, multiculturalism), reveals common features and differences in the formation of national identity, and helps develop effective mechanisms for strengthening the patriotic spirit in a changing world. Special emphasis is placed on the role of fostering patriotic values in the younger generation as a key idea for the future of any nation.

The Ukrainian academic community actively researches patriotism, as evidenced by the works of O. Zlobina, V. Paniotto, O. Mikheieva, and Ya. Hrytsak, which cover sociological, psychological, and historical aspects.

In summary, patriotic values in the 21st century are a dynamic and evolving category. Their content, manifestations, and dynamics significantly differ depending on each country's historical experience, geopolitical context, and sociocultural characteristics. Research in this field is critically important for understanding national identity, social cohesion, and nations' ability to respond to modern world challenges, as well as for distinguishing constructive patriotism from destructive nationalism.

Keywords: patriotism, patriotic education, patriotic values, national identity, comparative analysis, Ukraine, USA, Germany, Poland, sociocultural context, education.

Вступ

В епоху глобалізації, відродження націоналістичних рухів та гострих геополітичних конфліктів, аналіз патріотичних цінностей набуває особливої актуальності. Авторський погляд, заснований на детальному аналізі теоретичних джерел [2,5,16,17], полягає у тому, що «патріотичні цінності» не є універсальними, а глибоко залежать від унікального історичного, політичного та культурного контексту кожної нації. Важливо зазначити, що саме вони формуються під впливом колективної пам'яті, національних травм, освітніх систем та домінуючих ідеологій [14].

Для глибокого компаративного аналізу патріотичних цінностей у XXI столітті було обрано чотири країни, що репрезентують виразні та показові моделі патріотизму. Відтак, Україна уособлює націю, що формує оборонний, державоцентричний патріотизм в умовах екзистенційної війни за власне існування [13]. Натомість, Сполучені Штати Америки – архетиповим прикладом громадянського патріотизму, що ґрунтується на відданості конституційним ідеалам [2]. Варто зазначити, що саме Німеччина пропонує унікальну постнаціональну модель «конституційного патріотизму» [17]. Нарешті, Польща демонструє патріотизм, що глибоко вкорінений в історичній пам'яті, наративах опору та культурній ідентичності [5].

Метою статті є компаративістський та міждисциплінарний аналіз поняття «патріотичні цінності».

Актуальність дослідження патріотичних цінностей у XXI столітті, особливо в компаративістському розрізі України, США, Німеччини та Польщі, зумовлена низкою

факторів, що мають як теоретичне, так і практичне значення, це і геополітичні виклики та конфлікти (війна в Україні, гібридні локальні конфлікти), глобальні зміни та нестабільність у світі, глобалізація та пошук ідентичності, багатокультурність, трансформація патріотизму, виклики для демократії.

На нашу думку найважливішим є виховання патріотичних цінностей у молодого покоління, адже це ключова ідея для майбутнього будь-якої нації.

Таким чином, компаративістський аналіз патріотичних цінностей в Україні, США, Німеччині та Польщі у XXI столітті є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє глибоко осмислити сучасні виклики та тенденції, виявити спільні риси та відмінності у формуванні національної ідентичності, а також розробити ефективні механізми для зміцнення патріотичного духу в умовах мінливого світу.

Наголосимо, що український науковий простір активно досліджує патріотизм, особливо з огляду на військові конфлікти та процеси націєтворення. Так, Олена Злобіна, видатна українська соціологіня, академік НАН України, чиї роботи часто присвячені проблемам соціальної психології, національної ідентичності та ціннісним орієнтаціям українського суспільства, що безпосередньо стосується патріотичних цінностей у контексті трансформаційних процесів [13].

Цікавим для нашого дослідження є роботи Володимир Паніотто, провідного українського соціолога, генерального директора Київського міжнародного інституту соціології (КМІС). Під його керівництвом КМІС регулярно проводить масштабні соціологічні опитування щодо патріотизму, національної ідентичності, ставлення до держави та Збройних Сил України, що є безцінним емпіричним матеріалом [3].

Особливої уваги набувають роботи Оксани Міхеєвої, дослідниці, яка глибоко вивчає питання історичної пам'яті, формування ідентичностей в умовах конфлікту (зокрема, на Донбасі), феномен внутрішньо переміщених осіб. Її науковий внесок допомагає зрозуміти складні взаємозв'язки між історичним нарративом, індивідуальною та колективною ідентичністю та сучасним українським патріотизмом [14].

Натомість, не менш важливими є дослідження Ярослава Грицака, відомого українського історика, професора Українського католицького університету. Не зважаючи на те, що основна сфера його дослідницької роботи є історія, проте його аналізи формування української нації, історичних міфів та сучасних національних нарративів є ключовими для розуміння еволюції та змісту патріотичних цінностей у XXI столітті [7].

Американські дослідження часто зосереджуються на понятті громадянського патріотизму, плюралізму та динаміці національної ідентичності в багатоетнічному суспільстві.

Так, Роберт Д. Патнем (Robert D. Putnam) ще на початку 2000-х (2000 рік) у своїй книзі «Bowling Alone» надихався ідеями про соціальний капітал, залученість до громадського життя та їхній вплив на громадянську участь та патріотизм. Вважаємо, що його ідеї є фундаментальними для і для 21 століття [6].

Німецькі дослідження продовжують зосереджуватися на «конституційному патріотизмі» та складнощях національної ідентичності після історичного досвіду.

Відтак, Юрген Хабермас (Jürgen Habermas) наголошує на концепції «конституційного патріотизму» (Verfassungspatriotismus), розробленої у кінці 20-го століття, проте вона залишається центральною і активно обговорюється та розвивається німецькими та міжнародними дослідниками у 21-му столітті. Його праці продовжують впливати на розуміння сучасної німецької ідентичності [16].

Важливим є погляд на патріотичні цінності у XXI столітті Яна-Вернера Мюллера (Jan-Werner Müller). Так, політолог, який пише про популізм, націоналізм та демократію, звертається до німецького досвіду переосмислення національної гордості та ідентичності у демократичному контексті [17].

Польський патріотизм у 21 столітті характеризується сильним зв'язком з історією, національною пам'яттю та, часто, католицькою вірою.

Цікавим для нашого дослідження є думка Мирослави Грабовської (Mirosława Grabowska), видатної польської соціологині, яка є однією з ключових фігур у дослідженні польської національної ідентичності, релігійності та цінностей. Її авторський внесок полягає у публікації результатів масштабних емпіричних досліджень громадської думки, зокрема, через CBOS - Центр дослідження громадської думки [4].

Зазначимо, що Пйотр Штомпка (Piotr Sztompka), всесвітньо відомий польський соціолог, який у своїх дослідженнях акцентує увагу на довірі, культурній травмі та соціальних змінах, робить важливий крок для розуміння формування національної ідентичності та патріотизму в посткомуністичних країнах, включаючи Польщу [8].

Ці імена та напрямки свідчать про те, що дослідження патріотизму є міждисциплінарними і продовжують розвиватися відповідно до викликів і змін у XXI столітті.

Результати

Поняття «патріотичні цінності» набуває особливої актуальності в сучасному українському суспільстві, яке проходить через складні соціально-політичні випробування, зокрема в умовах тривалої зовнішньої агресії. Ця ситуація вимагає глибокого осмислення сутності патріотизму та цінностей, що його формують, виходячи за межі спрощених уявлень. Розуміння того, як ці цінності зароджуються, розвиваються та передаються, особливо серед молоді, стає ключовим завданням для забезпечення стійкості та розвитку нації.

Сучасний український патріотизм, що кристалізувався після 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, можна охарактеризувати як «патріотизм нагальності», визначений екзистенційною загрозою для держави. Це потужний гібрид громадянського обов'язку та етнокультурної ідентичності. Зауважимо, що держава відіграє центральну роль у формуванні патріотичних цінностей через систему «національно-патріотичного виховання» в освітніх закладах [10].

Однак, вартим уваги є те, що процес цей є спрямований не лише на передачу знань, а й на формування цілісного світогляду та духовно-моральних якостей особистості [12].

Наголосимо, що виховання відповідального громадянина, з повагою до Конституції та державних символів, розумінні зв'язку між індивідуальною свободою та патріотичною відповідальністю, а також готовності до участі в розбудові держави та її захисті – є найголовнішим завдання сучасних закладів освіти в Україні [9]. Метою – формування «активної громадянської позиції» [11].

У нашому дослідженні варти уваги є теза про те, що сильний акцент робиться на українській мові як на важливому символі національної ідентичності, знанні національної історії та культури, а також на культивуванні «кращих рис української ментальності» [12]. Це спрямовано на подолання історично сформованого «почуття національної меншовартості» [12].

Отже, система виховання є надзвичайно практичною і включає проєктну діяльність, волонтерство, створення патріотичних відеороликів, святкування Дня вишиванки, екскурсії до історичних місць та активну співпрацю з родинами й громадою [11].

Соціологічні опитування, проведені під час повномасштабної війни, показують, що патріотизм для українців проявляється через конкретні дії: донати та волонтерство (46%), спілкування українською мовою (45%), служба на фронті та продовження роботи й ведення бізнесу в Україні для підтримки економіки [15]. Це демонструє прямий зв'язок між цінностями, що виховуються, та діями громадян в умовах кризи.

Для систематизації та порівняння ключових характеристик розглянутих моделей патріотизму, наведена нижче таблиця узагальнює основні елементи кожного випадку. Вона слугує аналітичною основою для подальшого порівняльного аналізу.

Таблиця 1

ПОРІВНЯЛЬНА РАМКА НАЦІОНАЛЬНИХ ПАТРІОТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

№ з/п	Ознака	Україна	Сполучені Штати Америки	Німеччина	Польща
1	Основний об'єкт лояльності	Суверенна держава, народ та національна культура	Конституція та її засадничі принципи	Основний закон (Grundgesetz) та його демократичні цінності	Історичний наратив нації та її культурно-релігійна ідентичність
2	Ключові цінності	Незалежність, солідарність, національна гідність, жертовність	Свобода, рівність, індивідуалізм, самодостатність	Людська гідність, верховенство права, демократія, свобода	Стійкість, історична пам'ять, віра, солідарність, честь
3	Історична основа	Боротьба за незалежність, Революція Гідності, триваюча війна	Американська революція, створення Конституції	Післявоєнна відбудова, відмова від нацизму	Поділи Речі Посполитої, повстання, антикомуністичний опір («Солідарність»)
4	Основний спосіб вираження	Військовий захист, волонтерство, вживання української мови	Громадянська участь, голосування, участь у житті громади, правовий протест	Дотримання конституційних норм, публічні дискусії, політичні дебати	Вшанування історичних подій, повага до національних символів, релігійні обряди
5	Освітній підхід	Національно-патріотичне виховання	Громадянська освіта (Civics Education)	Політична освіта (Politische Bildung)	Історично-центрична освіта, акцент на національних героях та подіях

Порівняльний аналіз, що спирається на дані таблиці, показує, як фундаментальний національний досвід демонструє різні патріотичні логіки. Американська модель є *конструктивною*, народженою зі свідомого створення нової держави та нового політичного порядку. Навпаки, німецька модель є *реконструктивною*, що виникла зі свідомого демонтажу токсичного старого порядку та побудови нового на його місці. Українська модель є гостро *оборонною*, зосередженою на виживанні в сьогоденні та

майбутньому шляхом звернення до переосмисленого минулого. Польська модель є переважно *ремеморативною*, використовуючи пам'ять про минулу боротьбу для підтримки ідентичності в сьогоденні.

Порівняння освітніх підходів розкриває відмінності у способах формування патріотизму. Українське «національно-патріотичне виховання» є відвертим у своїй меті сформуванню певний тип громадянина з конкретними лояльностями [12]. Американська та німецька моделі є більш імпліцитними; вони прагнуть передати знання про систему та розвинути навички критичного мислення, виходячи з припущення, що лояльність виникне з усвідомлення переваг цієї системи [2]. Відповідно, роль держави також різниться. Українська та, меншою мірою, польська системи розглядають державу як активного формуючого агента патріотичного світогляду. Американська та німецька системи бачать роль держави у наданні громадянам інструментів для формування власних політичних суджень у межах конституційного ладу [6].

Висновки

Як **висновок** зауважимо, що авторська думка полягає у тому, що на основі міждисциплінарного аналізу, патріотичні цінності ХХ століття в Україні можна визначити як інтегральну систему особистісних і суспільних установок, переконань, почуттів та моделей поведінки, що виражають любов, повагу, відданість та відповідальність індивіда стосовно своєї Батьківщини – її народу, території, історії, культури, мови та державних інститутів.

Ці цінності мотивують особистість до активної, свідомої діяльності, спрямованої на збереження, розвиток та захист національних інтересів та добробуту.

Патріотичні цінності у ХХІ столітті є предметом глибокого та багатоаспектного дослідження, що відображає їхню актуальність та складність у сучасному світі. Компаративістський аналіз України, США, Німеччини та Польщі яскраво демонструє, що, попри універсальне значення любові до Батьківщини, її зміст, прояви та динаміка суттєво відрізняються залежно від історичного досвіду, геополітичного контексту та соціокультурних особливостей кожної країни.

Загалом, патріотичні цінності у 21 столітті не є статичною категорією. Вони постійно еволюціонують під впливом глобалізації, нових геополітичних викликів, внутрішніх соціальних змін та технологічного прогресу. Дослідження у цій сфері є критично важливими для розуміння того, як нації формують свою ідентичність, підтримують соціальну згуртованість та реагують на виклики сучасного світу. Вони допомагають розрізнити конструктивний патріотизм, що сприяє розвитку, від деструктивного націоналізму, що породжує конфлікти.

Список використаних джерел:

1. Патріотичне виховання в школі - Роль освіти в формуванні ..., URL: <https://mental.ua/patriotychne-vykhovannia-v-shkoli/> (дата звернення 22.03.2025 р.)
2. Civic Literacy Curriculum Home, Center for American Civics URL: <https://civics.asu.edu/civic-literacy-curriculum> (дата звернення 22.03.2025 р.)
3. Evelyn J Bromet, Semyon F Gluzman, Volodymyr I Paniotto, Charles PM Webb, Nathan L Tintle, Victoria Zakhosha, Johan M Havenaar, Zinoviy Gutkovich, Stanislav Kostyuchenko, Joseph E Schwartz. [Epidemiology of psychiatric and alcohol disorders in Ukraine: findings from the Ukraine World Mental Health survey](#). *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*. 2005/9, Volume 40. Pages 681-690.

4. Prof. dr hab. Mirosława Grabowska URL:<https://ws.uw.edu.pl/zespol/grabowska-mirosława-2/> (дата звернення 22.03.2025 р.)
5. Najważniejsze Święta Narodowe w Polsce. (n.d.). Salute Shop. Retrieved July 1, 2025, from <https://saluteshop.pl/najwazniejsze-swieta-narodowe-w-polsce/>
6. Robert, D. Putnam Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community [Text] N.-Y. : Simon and Schuster, 2000. 541 p
7. [Yaroslav Hrytsak](#) The third Ukraine: A case of civic nationalism. *Philosophy & Social Criticism*. 2024-05 [Volume 50, Issue 4](#) DOI: [10.1177/01914537241238050](https://doi.org/10.1177/01914537241238050)
8. А. Ручка, В. Танчер. Штомпка Петро. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. с.789
9. Завдання і напрями національно-патріотичного виховання в школі Новини, URL:https://znayshov.com/News/Details/zavdannya_i_napriamy_natsionalno-patriotichnoho_vykhovannia_v_shkol (дата звернення 22.03.2025 р.)
10. Національно-патріотичне виховання учнів - Головна, URL:<http://klh.tvedu.vn.ua/1819.html> (дата звернення 22.03.2025 р.)
11. Патріотичне виховання в школі - Роль освіти в формуванні ..., URL:<https://mental.ua/patriotichne-vykhovannia-v-shkoli/> (дата звернення 22.03.2025 р.)
12. Патріотичне виховання як пріоритетний напрямок сучасної школи. - На Урок URL:<https://naurok.com.ua/patriotiichne-vihovannya-v-sosnivskomu-nvk-390484.html> (дата звернення 22.03.2025 р.)
13. Сергій Дембіцький, Віктор Степаненко, Олена Злобіна, Євген Головаха, Любов Найдьонова. Психологічні стресори військового часу: поширеність та ефекти серед населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2024, 4 С. 6–26. DOI 10.15407/sociology2024.04.5
14. Спільна історія. Діалог культур: навч. посібник / за заг. ред. О.Міхеєвої, О.Ковалевської. 256 с.
15. Українці назвали «ознаки патріотизму» - донати, рідна мова та ..., URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3752110-ukrainci-nazvali-oznaki-patriotizmu-donatiti-rozmovlati-ukrainskou-ta-sluziti-na-fronti.html> (дата звернення 22.03.2025 р.)
16. Юдін Г. Б. [Рецензія на книгу: Габермас Ю. Структурна трансформація публічної сфери: Дослідження щодо категорії буржуазного суспільства \[Архівовано 18 квітня 2019 у Wayback Machine.\]](#) (2016) // URL: 2017. Т. I, № 1, С.123-133
17. [Ян-Вернер Мюллер](#) "Що таке популізм?" : URL: anthologyforthelazy (дата звернення 22.03.2025 р.)